

Dyslexie

- „Dyslexii se rozumí omezená schopnost naučit se číst navzdory normální inteligenci, dobrému tělesnému i duševnímu zdraví, přiměřené vzdělávací nabídce, motivaci a vyvíjenému úsilí dotyčného jedince.“ (Jošt, 2011, s.20)
- Shodné body definicí dyslexie (Lerner & Kline, 2006)
 - Dyslexie vzniká na podkladě narušení neurálních struktur v mozku
 - Dyslektické obtíže přetrvávají do dospělosti
 - Dyslexie má percepční, kognitivní a jazykovou dimenzi
 - Dyslexie vede k obtížím v řadě oblastí života
 - Někteří jedinci s dyslexií vynikají v jiných oblastech
- Diskrepance IQ – ČQ
 - Původní ukazatel – v současnosti nedostačující

Typologie dyslexie dle prof. Matějčka

Typ A

převládají poruchy zejména v základní organizaci smyslových dat

Typ A1

- Převaha obtíží ve sluchové analýze a diferenciaci.
- Rozumí smyslu slova, dokáže jej zopakovat, ale neumí zachytit pořadí hlásek či slabik ve slově a odlišit je. „Neslyší je“.
- Selhává zejména v diktátech – komolí skupiny souhlásek.
- Tento typ se zprvu označoval jako „slovní hluchota“ (v návaznosti na těžké případy obtíží, v nichž žáci nepropojují grafém a foném)

Typ A2

- Převaha obtíží ve zrakové analýze a diferenciaci.
- Dítě soustavně zaměňuje podobná písmena (b-d), převrací pořadí písmen. Čtení je pomalé a nejisté.
- Dítě jakoby „špatně vidí“.
- Při psaní patrné záměny písmen, které se liší psacím tvarem, ale mají podobný tvar tiskací (b/d)
- Původní označení – „slovní slepota“

Typ B

- Obraz typu B je podobný obrazu A ovšem s přidruženými znaky lehké mozkové dysfunkce – obohacení symptomatologie

- V obraze se objevuje také změna aktivity (zejména hyperaktivita); oslabená pozornost, nesoustředěnost, ulpívavost, impulzivita

Typ C

- Převládají poruchy v integračních mechanismech. Čtení je bez výrazných chyb, ale nápadně pomalé a primitivní ve vztahu ke čtenářským návykům. Psaní pomalejší a méně jisté
- Může se přidružit k typu A a B (tzv. nasedá na ně)

Typ C1

- Dítě čte relativně bez chyb, ale bez porozumění, není schopen se samostatně písemně vyjadřovat. Typické obtíže ve stupňování přídavných jmen – více velký/nejvíce velký
- Při lehčí formě se objevuje až na střední škole

Typ C2

- Dítě dobře rozpoznává jednotlivá písmena, ale nedovede je spojit ve větší celky. Nejsou přítomny závažné čtenářské chyby, čtení však zůstává na úrovni primitivního hláskování nebo slabikování

Typ D

- Vyznačuje se poruchami v základní reaktivitě a projevuje se nadměrnou impulzivitou či ulpívavostí. Prof. Matějček jej pokládá za nespécifický pro dyslexii

Dirk Bakker – Teorie dyslexie

Dělení dle etapy čtenářského výcviku, kdy obtíže začaly

Pravohemisférová dyslexie

- Žáci z počátku zvládají nároky výuky čtení (identifikace písmen, slabikování)
- Postupem doby se jejich čtenářský vývoj zastavuje
- Obtíže s vybavením čteného textu, čtení ovšem přesné (zprostředkované pravou hemisférou)
- Nedostatečné využívání levé hemisféry

Levohemisférová dyslexie

- Děti čtou na základě porozumění, lingvistických strategií, hodně využívají paměť, slova hádají, domýšlejí
- Čtení je rychlé s vyšší chybovostí vlivem převažujících sémanticko-syntaktických operací
- Nedostatečně rozvinuté percepční vnímání – nedostatečné využívání pravé hemisféry

Počáteční dyslexie

- Deficit ve funkcích nezbytných k nácviku čtení, vývoj čtenářských dovedností se zastavuje hned na začátku.
- Nelze jasně určit typ dyslexie, protože „dítě nečte“

Dyslexie - Znaky

- Čtení jako vlastní akt je porušeno – čtení je namáhavé, pomalé, neplýnulé, s menším výskytem chyb nebo naopak rychlé, překotné, se zvýšenou chybovostí
- Problémy s intonací a melodií věty, nesprávné hospodaření s dechem
- Opakují začátky slov, neudrží pozornost na jednom řádku, přeskakují je, hůře se orientují v textu
- Specifické chyby
 - Záměny tvarově podobných písmen (statické inverze) – b-d-p; a-o-e; m-n; l-k-h
 - Přesmykování slabik (kinetická inverze) – lokomotiva/kolomotiva
 - Vynechávání písmen, slabik, slov, vět
 - Přidávání písmen (zejména vkládání samohlásek do shluků souhlásek), slabik, slov i vět
 - Vynechávání diakritických znamének (háčeků, čárek) nebo jejich chybné umístění
 - Domýšlení koncovek slov
- Problémy s reprodukcí čteného textu – reprodukce chaotická, může si lépe pamatovat konec
- Disproporce úrovně obecných znalostí a úrovně čtení
- Obtíže se promítají také do dalších předmětů

Dyslexie - Znaky

Rychlost

- Dítě luští písmena, hláskuje, neúměrně dlouho slabikuje nebo naopak domýšlí slova.
- U pravochem. dyslexie – čte přiměřeně, ovšem nechápe obsah textu

Chybovost

- Záměna tvarově podobných – p-b-d
- Záměna zvukově podobných – t-d i zcela nepodobných

Technika čtení

- Při běžné výuce četby (analyticko-syntetická metoda) přetrvávající návyk dvojího čtení – nejdříve pro sebe a pak nahlas – z dlouhodobého hlediska problémy se spojováním hlásek do slabik

Porozumění

- Je závislé na předchozích ukazatelích – rychlém a hbitém dekódování, syntéze písmen a odhalení obsahu

Dyslexie – Znaký (Peer & Reid,2005)

Obtíže ve čtení

- Plynulost, rychlost čtení, přesnost a porozumění

Hláskování

- Slova jsou chybně vyslovována

Psaní

- Obtíže v expresivním psaní i způsobu psaní jako takovém
- Nedostatky patrné v chybném tvaru písmen, dodržení jejich velikosti
- Expresivní psaní – jeho úroveň často neodpovídá skutečné úrovni kreativity žáka

Paměť

- Nedostatky v krátkodobé i dlouhodobé paměti

Koordinace

- V psaní, jemné motorice (např. používání nůžek), ale i hrubé motorice (mohou však mít souběžně talent pro ruční práci i sport)

Obtíže v organizaci

- Problém s vytvářením vazeb mezi již osvojeným a nově naučeným učivem (provazování témat)

Zpracovávání informací

- Způsob zpracovávání, uchování a využívání informací může být narušen ve všech fázích

Fonologické nedostatky

Zrakové obtíže

- Záměna písmen, přehazování, splývání řádků

Diskrepance

- Mezi úrovní dovedností v předmětech nevyžadujících práci s literaturou a těch, kteří jsou na ni založené

Reedukace dyslexie

Schopnost čtení zahrnuje celou řadu předpokladů:

- sluchová diference,
- zraková diference,
- prostorová orientace, pravolevá orientace,
- pozornost, paměť

Zvládnutí čtenářských dovedností je ovlivněno:

- biologickými faktory,
- školním prostředím,
- rodinným prostředím,
- kognitivní stimulací, procesem vnímání,
- motivací.

Analyticko-syntetická metoda čtení

- hlásková metoda, vychází z mluveného slova a z toho, že český pravopis je fonetický – grafému odpovídá foném,
- děti si osvojují hlásku vyvozením ze slova, čtení po slabikách, využívá rytmizace, říkadla, pohádek, obrázků

3 etapy

- Etapa jazykové přípravy na čtení – předslabikářové období.
- Etapa slabičně analytického způsobu čtení - slabikářové období.
- Etapa plynulého čtení.

Etapa jazykové přípravy na čtení – předslabikářové období

- Učitel pracuje s *obrázky*, které děti provokují k mluvení a rozvíjí slovní zásobu.
- Součástí jsou *diferenční cvičení* pro rozvoj zrakového, sluchového vnímání a prostorové orientace.
- Cílem je rozvíjet *fonologické uvědomění* formou *analýzy, syntézy, paměti a diferenciaci*.
- Žáci poznávají samohlásky, souhlásky, cvičí se analýza, syntéza slabik. Žáci musí zvládnout *písmeno jako spojení grafému a fonému*.
- Vyvození písmene probíhá za podpory *říkadla*, ve kterém je dané písmeno obsaženo.

Etapa slabičně analytického způsobu čtení – slabikářové období

- Žáci již zvládají techniku čtení a *učí se číst po slabikách*, postřehnout slabiku jako celek,
- Učitel s dětmi tvoří postupně jednoduchá slova a z nich jednoduché věty, neustále využívá *názornosti, hravé formy, speciálních pomůcek* a zařazuje *relaxační chvíle*.
- Čtení otevřené slabiky ve slovech (*máma, Pepa*).
- Čtení zavřené slabiky na konci slov (*pes, les, orel*).
- Čtení otevřené slabiky trojpísmenné (*sto, stojí*).
- Čtení slova se dvěma souhláskami uprostřed (*myška, babička*).

- Čtení slov se slabikotvorným l, r (*vlk, krk*) a slova s písmenem ě a slabikami *di, ti, ni, dy, ty, ny*.

Etapa plynulého čtení

- *Automatizace ve čtení*. Jejím výsledkem je zvládnutí správného čtení – plynulost, intonace, rychlost a porozumění textu.
- Nyní už učitel nepracuje pouze se slabikářem a učebnicí, ale používá i *zajímavější texty, doplňovačky*.

REEDUKACE DYSLEXIE

Reedukace dyslexie vychází z *analyticko-syntetické metody čtení*.

Vlastní čtení se skládá ze 2 *oblastí*, které se vzájemně ovlivňují (O. Zelinková, 2015):

Technika čtení, dekodování

- Zrakoprostorová identifikace písmen,
- Spojení hláska - písmeno,
- Spojování písmen do slabik,
- Čtení slov se zvyšující se náročností hláskové stavby,
- Čtení vět, souvislého textu.

Porozumění

- Porozumění izolovaným výrazům,
- Mechanické porozumění na základě paměti,
- Porozumění na základě pochopení souvislostí.

Technika čtení, dekodování

Zrakoprostorová identifikace písmen

- *Poznávání písmen zrakem podporujeme hmatem* – textilní písmena, písmena z drátů a dalších materiálů, psaní písmen na ruku, na záda, rozlišení tvarů podle polohy v prostoru (*b, p, d*). Cílem není čtení.

Spojení hláska – písmeno

- *Dítě zrakem vnímá tvar a vybavuje si odpovídající zvuk – hlásku (intersenzorická integrace)*. Čtení písmen z karet, z obrazovky PC, čtení řady písmen, pexesová písmena, kostky s písmeny. Spojení hlásky s přírodními nebo umělými zvuky (*fff-fouká vítr, ččč-kočička*).

Obtíže:

- záměny písmen tvarově podobných (*b-d, m-n, a-e*),
- Záměny písmen zvukově podobných (*t-d, sykavky*).

Pomůcky:

- vyvození písmene s obrázkem,
- vyvození písmene s citoslovcem (*b-bu, bu, bim, bam*),
- obtahování písmen na tabuli, obtahování písmen z drátů s otevřenými a zavřenými očima,
- vyhledávání písmen v textu, podtrhávání slov, která písmena obsahují,
Cvičení pro dyslektiky IV. Rozlišování b-d-p, nakladatelství DYS.

Spojování písmen do slabik

K automatizaci slabik (rychlé postřehnutí a vyslovení slabiky) se využívají *slabiky psané na kartách*, postřehování slabik v PC programech.

Přirozené je, že děti nejprve čtou po slabikách, až potom je čtení plynulé. Kdyby byly brzo vedeny k plynulému čtení, mělo by to za následek *dvojití čtení* (čtení slabiky po písmenech potichu, až potom nahlas).

Pomůcky

- písmena na kostkách, které dítě navléká na drát,
- spojení slabiky s obrázkem (*ba* jako *babička*),
- vyznačení slabik obloučky (*hnízdečkování*),
- zpřehlednění struktury slova (rameno),

Výukové a vzdělávací programy z nakladatelství GRADA Publishing – např. Hrajeme si s písmenky

DysCom – program pro děti se specifickými výukovými potřebami - program nabízí 3 základní oblasti podpory: čtení, psaní, rozvoj zrak. vnímání
Slabiky – nakladatelství DYS

Čtení slov se zvyšující se náročností hláskové stavby

- Cílem je *slova neslabikovat*, ale zvládnout je jako celek.
- Automatizace vychází z náročnosti hláskové stavby slov:
 - Slova tvořená třemi písmeny (*les, pes, Ota, Ola*)
 - Dvouslabičná slova s otevřenými slabikami
 - Dvouslabičná slova s uzavřenou slabikou

- Slova tvořená více slabikami
- Slova se souhláskovými shluky
- Sledujeme správné oční pohyby, dekodování je pouze prostředek, ne cíl, tím je porozumění

Pomůcky:

- čtení slov z karet, ze čtenářských tabulek,
- PC programy,
- Procvičování čtení denně 5-10 minut – drilování dle možností dítěte

Čtení vět, souvislého textu

- Nejprve čteme *snadné věty*, které ihned spojujeme s obsahem, potom čteme *souvislý text*
- Není chybou opakované čtení stejného textu = vede ke globálnímu čtení (tzn. poznávání čím dál většího počtu slov) – ovšem nikoliv přehrávání z paměti
- Výběr textu musí odpovídat úrovni techniky čtení – pokud není zvládnuté spojení hláska-písmeno a dítě slabikuje snadná slova, je nevhodné číst náročné texty se třídou (ztráta motivace)

Pomůcky

- Čtení mě baví I a II (Zelinková)
- Astronomie bez dalekohledu (Balharová & Prokš, 2013)

REEDUKACE DYSLEXIE

B. Porozumění čtenému textu

Nácvik se prolíná s dekodováním. Čím lépe je zvládnuto dekodování, tím lepší bude porozumění.

Porozumění cvičíme pomocí:

- čtení obtížných slov,
- čtení po částech se zdůrazněním základních myšlenek,
- grafickou úpravou textu,
- seznámením se s textem formou rozhovoru.

! Nedostatečné porozumění se může projevit i u rychlých čtenářů, kteří čtou správně, ale nerozumí.

Porozumění izolovaným výrazům

- Elementární propojování obrázku a slova

Mechanické porozumění na základě paměti

- Základem jsou různé formy asociací, kdy si dítě pamatuje jeden poznatek ve spojení s druhým bez pochopení souvislostí (zejména na 1. stupni, u dyslektiků může přetrvávat s chybami, pokud není nabídnut jiný způsob práce)

Porozumění na základě pochopení souvislostí

- Na nejvyšší úrovni je dítě schopní spoluvytvářet texty, aktivně je vnímat a vyvozovat závěry
- Tato dovednost vyžaduje určitý stupeň abstrakce a logického myšlení (odpovídá období zhruba ve věku 10 – 12 let)
- Velmi důležitá je také úprava textu – u dyslektiků preference bezpatkového písma, *kurzíva nepřehledná!*

Cvičení na podporu porozumění

- Přikládání slov (vět) k odpovídajícím obrázkům
- Odpovědi na otázky
- Vyprávění obsahu
- Plnění úkolů s využitím poznatků z textu
- Předvídání (žák přečte větu nebo část odstavce a odhaduje, co bude následovat)

Reedukace dyslexie – Neurologická stimulace

Východiskem terapie je myšlenka, že neuropsychologický stimulace přináší pozitivní změny
Specifická stimulace hemisfér (využívána spíše odbornými pracovníky)

- Cílená na nedostatečně rozvinutou nebo poškozenou hemisféru
- Cvičení ke zvýšení aktivity levé hemisféry u P-typu a pravé hemisféry u L-typu.
- Stimulace taktilní (čtení písmen/slov s různým povrchem)
- Stimulace vizuální (slova promítaná do pravé nebo levé strany zorného pole na obrazovce počítače)
- Stimulace auditivní (vnímání slov jedním uchem při vyloučení ucha druhého)

Nespecifická stimulace hemisfér (využívána ve školách)

- Méně direktivní, zaměřena na obě hemisféry, přičemž aktivita jedné z nich je výraznější
- Pro levou hemisféru – fonemické uvědomění, sémantická stránka řeči, syntax
- Pravá hemisféra – úkoly na rozvoj zrakové a sluchové percepce, prostorovou orientaci a percepčně-motorické aktivity

Publikace

- Michalová, Z. Shody a rozdíly.
- Sindelarova. Předcházíme poruchám učení
- Zelinková Cvičení pravo-levé orientace/čtení mě baví II.

REEDUKACE DYSLEXIE

Základní techniky reedukace dyslexie

- Metoda obtahování
- Metoda Fernaldové
- Metoda postřehování
- Čtení se záložkou (okénkem)
- Čtení v duetu
- Metoda vyhledávání chyb
- Metoda dublového čtení
- Návnik dlouhých a krátkých samohlásek
- Metoda globálního čtení

Metoda obtahování

- Vhodná pro počáteční stádium reedukace u těžkých případů dyslexie i dysgrafie.
- Když nefunguje zraková ani sluchová analýza, použijeme jako hlavní vodítka hmat a pohyb.
- Žák si vymyslí slovo, které by sám nenapsal ani nepřečetl, napíšeme je velkými písmeny na list papíru.
- Žák slovo *obtahuje prstem* a každé písmeno vysloví, což opakujeme tak dlouho, dokud slovo nezvládne pohybově. Pak předlohu *zakryjeme* a pokračujeme se zavřenýma očima, pak žák píše *načisto*.

Metoda Fernaldové

- Metoda je vhodná pro děti s dobrou strategií ve čtení, ale jejichž čtení je pomalé. Je vhodná i pro dospělé
- Dítěti určíme *text asi o 10 řádcích*, dítě musí text jen letmo přelétnout zrakem a *podtrhat si nesnadná slova*, stejný krok udělá i *po druhé* (podtrhne si stejná slova nebo i jiná), až

skončí, přečte si podtržená slova, *až po této přípravě čte dítě daný text*

- Z letného čtení dítě text už trošku zná, nemusí se bát obtížných slov a čte s větší sebedůvěrou
- Za 2-3 měsíce denního cvičení přináší metoda velké zlepšení v plynulosti i rychlosti čtení

Metoda postřehování

- Využívá se při inverzích ve čtení
- Žákovi na chvíli *ukážeme slabiku, slovo či skupinu slov* a žák musí text přečíst,
- Nároky postupně zvyšujeme (od jednoslabičných slov k víceslabičným, atd.)

Čtení se záložkou (okénkem)

- *Metoda velmi rozšířená a účinná zejména u mladších dětí,*
- Záložky musí odpovídat velikosti písma, *záložkou pohybuje ten, kdo s dítětem pracuje*
- Účelem je cvičit *správné pohyby oka po řádku a odstraňovat tak dvojitě čtení*
 - **Text postupně odkrýváme** - ukazujeme začátek slova, pak celé slovo (zabraňujeme hádání)
 - **Text postupně zakrýváme** – dítě má před sebou nejprve celý řádek, který okénkem postupně zakrýváme (tlačíme dítě dopředu), zvyšuje rychlost a plynulost čtení.

Čtení v duetu

- *Čteme společně s dítětem nprocvičený text*, a sice tak, že rychlost přizpůsobujeme možnostem dítěte,

Metoda vyhledávání chyb

- *Čteme text* a žák sleduje naše čtení, *dopouštíme se ve čtení těch chyb, které se vyskytují ve čtení žáka*, úkolem žáka je opravovat naše chyby

Metoda dublového čtení

- Používá se u žáků, kteří čtou nepřesně, domýšlejí koncovky slov a často chybují,
- *Žák čte hlasitě daný text o slovo zpět za hlasitým čtením pedagoga (rodiče)*
- Děti s dyslexií bývají často neurotizované, mají ze čtení obavy, tím, že je čtení podpořeno hlasitým čtením učitele, získává dítě zpětnou vazbu a *odbourává strach*

Nácvik krátkých a dlouhých samohlásek

- Některé děti nejsou schopné reprodukovat rytmizované struktury, zvláště zvukové,
- K nápravě se využívá *bzučáku*

Metoda globálního čtení

- Vychází z tvarové psychologie, *vychází ze slova jako celku*
- Slovo se dítě učí s obrázkem (zrakové vnímání), nutnost pasivní slovní zásoby, po osvojení lze přejít na analyticko-syntetickou metodu

ZÁSADY REEDUKACE

Vnitřní podmínky nápravy

- Schopnost koncentrace, motivace k práci, intelekt

Vnější podmínky

- Prestiž vzdělání v rodině, podpora učitele, rodiče, aj.

Zásady

- Nutný komplexní pohled na žáka a jeho situaci (komplexní diagnostika)
- Vhodná obtížnost úkolů – odpovídající možnostem dítěte
- Žák **MUSÍ** zažít úspěch v činnosti, kde selhávalo
- Postup po malých krůčcích (umožňuje častěji zažít úspěch)
- Pravidelná systematická strukturovaná práce
- Reedukace musí být prováděna s porozuměním – žák musí chápat, proč danou činnost dělá
- Denní nácvik – krátký, intenzivní (10 min ml.škol.věk, u starších dle možností)
- Prostředí bez rušivých vlivů
- Základem úspěchu je automatizace činností
- Přirozené metody a techniky práce

Doporučené podpůrné materiály

Hrajeme si s písmeny - rozlišování hlásek (O. Zelinková, nakl. DYS),
Hrou s písmeny k lepšímu čtení (E. Kubická, nakl. Grafie)
Čítanka pro dyslektiky I - aktuálně nahrazena Základy čtení I a II
Základy čtení I, II (Z. Michalová, nakl.Tobiáš)
Čítanka pro dyslektiky II., III., IV.díl (nakl. Tobiáš)
Čtení mě baví I.díl, II.díl (nakl. DYS)
Čtenářské tabulky - základní soubor (J. Novák, nakl. Tobiáš)
Čtenářské tabulky - rozšiřující soubor (J. Novák, nakl. Tobiáš)
Cvičení pro dyslektiky: V. (O. Zelinková, nakl. DYS)
Učíme se číst s porozuměním, autor R.Šup (2.-5.roč) (Rudolf Šup, Španielova 1261, 163 00
Praha 6 -vlastní autorova distribuce)
Učíme se číst s porozuměním pro 5.ročník ZŠ (R.Šup)(viz. výše)
Když dětem nejde čtení 1. (čtení slov s otevřenou slabikou), 2. (čtení slov s uzavřenou slabikou),
(S.Emmerlingová) (nakl. Portál)
Nauč mě správně číst (H. Tymichová, nakl. Práce)
PPP Nový Jičín